

ВІДГУК

**офіційної опонентки, докторки юридичних наук, професорки,
заслуженої юристки України, завідувачки кафедри нотаріального,
виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Хотинської-Нор Оксани Зиновіївни
на дисертацію Коломійцева Павла Олександровича на тему:
«Забезпечення конституційної законності в діяльності юрисдикційних
органів України», подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. Опосередкованість розвитку основних інститутів держави і права реальним станом суспільних відносин не викликає сумніву. Особливу роль у цьому процесі відіграють суспільно-політичні національні та міжнародні відносини, пов'язані з розвитком держави в умовах надзвичайного або воєнного стану, які в підсумку визначають зміст і сутність розвитку правової системи держави та здійснюють вплив на міжнародний правопорядок. Безперечним є й те, що ефективна система права та система законодавства країни є одним із визначальних чинників налагодження суспільних відносин як під час війни та здобуття перемоги, так і в період мировідбудови. Саме від відповідності законодавства реальним суспільним, політичним, економічним, воєнним викликам залежить робота механізму держави, взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства, забезпечення і захист прав і свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. При цьому важливо пам'ятати, що розвиток суспільних відносин, їх упорядкування завжди напряму пов'язано з правом, яке через закони та підзаконні нормативно-правові акти, визначає регулювання цих відносин. Сталий розвиток держави, яка не тільки проголошує себе демократичною і правовою, а й насправді є такою, вимагає таких законів, що відповідають Конституції як в процесі їх ухвалення, так і під час застосування.

Відповідність Основному Закону держави свідчить про ефективність національного законодавства, що вирішальною мірою залежить від визначення

чітких пріоритетів законотворчої роботи, які, своєю чергою, насамперед мають спиратися на стратегічні орієнтири процесу соціальних змін українського суспільства.

Результатом реформи правосуддя конституційного рівня (2016–2017 років), зокрема стало унормування обов'язку суду застосувати норми Конституції як норми прямої дії, якщо він дійде висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції, з подальшим зверненням суду до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акту (ч. 4 ст. 7 КАС України, ч.6 ст. 11 ГПК України, ч. 6 ст. 10 ЦПК України). Закріплення вказаного обов'язку суду перевели наукову проблему конституційності і конституціоналізації сучасного законодавства із теоретичної площини у практичну.

Наведене об'єктивно переконує в тому, що тема дисертації П.О. Коломійцева є актуальною та практично значимою, оскільки пов'язана з дослідженням проблем застосування законів, що відповідають Конституції України при здійсненні правосуддя та юрисдикційної діяльності Конституційного Суду України.

Тому комплексне розкриття теоретичних аспектів і практичної реалізації правової категорії «конституційна законність» у діяльності судів у системі судоустрою України та Конституційного Суду України та відпрацювання на цій основі висновків, узагальнень, пропозицій і рекомендацій у частині перспектив впливу конституційної законності на удосконалення діяльності юрисдикційних органів є досить вчасним.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Аналіз змісту дисертації та наукових публікацій автора засвідчують достатній рівень компетентності здобувача у ключових питаннях обраної теми; обґрунтованість його підходів до визначення мети, завдань, об'єкта, предмета, структури та методів дослідження.

Положення, висновки та пропозиції, представлені у дисертації, визначаються високим рівнем їх обґрунтованості та системності викладення, що

свідчить про високий рівень підготовки здобувача та значні здобутки у самостійному науковому пошуку.

Результати дослідження обговорювались на засіданні кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ від 18 квітня 2023 року та були апробовані на міжнародних наукових, науково-практичних конференціях і круглих столах: круглий стіл «Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України» (м. Київ, 14 травня 2020 р.); Міжнародна конференція «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 23 квітня 2021 р.); круглий стіл «Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України» (м. Київ, 17 червня 2021 р.); Міжвузівський науково-теоретичний круглий стіл, присвячений 25-й річниці Конституції України (м. Київ, 22 червня 2021 р.); VII Міжнародна науково-практична конференція «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (м. Київ, 8–9 грудня 2022 р.).

Отже, дисертація Павла Олександровича Коломійцева на тему «Забезпечення конституційної законності в діяльності юрисдикційних органів України» та публікації здобувача характеризуються високою оцінкою, що свідчить про належний науково-теоретичний рівень її виконання.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертація П.О. Коломійцева є першим в Україні комплексним дослідженням підстав і порядку забезпечення конституційної законності в діяльності юрисдикційних органів України. У ході дослідження теми здобувачем були сформульовані авторські висновки та пропозиції, які становлять наукову новизну.

Так, беззаперечною новелою дисертації є формування дисертантом авторського визначення конституційної законності як реально діючого комплексного складного за змістом явища, що перебуває в підпорядковано-субординаційному зв'язку з конституціоналізмом та являє собою різноманітні процеси неухильного дотримання норм Конституції України під час

безпосередньої її дії та правореалізації всіма органами державної влади, громадськими організаціями, посадовими особами всіх рівнів та громадянами; є невід'ємною характеристикою конституційного ладу як ядро і базова складова принципу законності, що має забезпечуватися юрисдикційними органами під час розгляду справ (с. 28 дисертації).

Окрім того, автором слушно акцентовано увагу на варіантах прояву матеріально-правового аспекту конституційної законності у діяльності юрисдикційних органів під час: 1) судового застосування норм законів, коли через правові позиції формується єдність судової практики і не виникають нарікання з боку суб'єктів суспільних відносин; 2) застосування судами конкретних приписів закону, що не суперечать Основному Закону України як факту володіння цими приписами такою властивістю як конституційна законність, незважаючи на те, що деякі суб'єкти піддавали цю властивість сумнівам через наявність об'єктивних і суб'єктивних чинників і заявлялося відповідне клопотання; 3) розгляду Конституційним Судом України конституційних скарг при встановленні конституційно-правового змісту норми закону; 4) в перспективі захисту прав і свобод людини і громадянина від неконституційних законів на підставі окремого спеціального закону (с. 30–31, 91 дисертації).

Вперше в доктрині конституційного права П. О. Коломійцев формує науковий висновок, що поліваріантність прояву конституційної законності в суспільних відносинах і особливому правовому регулюванні як провідного принципу конституційного ладу, відповідного правового режиму та методу, в підсумку формують загальну мету діяльності всіх органів державної влади, насамперед юрисдикційних органів, діяльність яких підкреслює дієвість права (с. 29 дисертації).

Крім того, слід погодитись із науковим твердженням дисертанта про те, що вияв конституційної законності як методу та мети діяльності органів державної влади (насамперед у межах дії ч. 2 ст. 19 Конституції України) полягає в її прозорості, всеохоплюючій дії та відповідній стійкості, за умови забезпечення правової визначеності, передбачуваності й прогнозованості

законодавчих норм і підзаконних нормативних приписів та, у прикладному аспекті, єдності практики судів та органу конституційної юрисдикції (с. 31 дисертації).

Зрештою, слід підтримати висновок П.О. Коломійцева, що загальна небезпека неконституційного закону полягає в тому, що до того моменту, як він був визнаний таким, законодавча норма багаторазово застосовувалась із конституційними вадами у змісті. У цьому вбачається заподіяння латентної шкоди всьому правопорядку в цілому й конкретним особам зокрема. Рішення про визнання закону неконституційним Конституційний Суд України ухвалює для забезпечення балансу конституційних цінностей та неприпустимості порушення прав і свобод інших осіб, якщо негайне виконання рішення може зачіпати їхні права і свободи, а також для підтримання стабільності відповідних галузевих правовідносин в інтересах суб'єктів права (с. 187 дисертації).

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Теоретико-методологічну основу дослідження становить система філософських, загальнонаукових і спеціальних методів, призначених для отримання об'єктивних, достовірних результатів.

Зокрема, застосування методу імплікації, в основі якого були покладені зв'язки й відносини універсального, онтологічного характеру, дозволило розкрити особливості конституційної законності як вимоги, правового режиму, методу та мети здійснення державної влади, а також співвідношення з іншими суміжними правовими категоріями. Також метод імплікації разом із системним, формально-логічним методами та спеціальними юридичними методами у кожному підрозділі дисертації сприяли розкриттю специфіки прояву конституційної законності у діяльності судів як основи реалізації принципу верховенства права, впливу конституційної законності на удосконалення діяльності судів у системі судустрою України та її ролі під час визначення конституційного змісту норми закону під час розгляду Конституційним Судом України конституційних скарг. Використання діалектичного методу сприяло визначенню сутності поняття «конституційна

законність», ознак та критеріальних відмінностей із спорідненими категоріями та явищами. П.О. Коломійцев також використав порівняльно-правовий метод для з'ясування різноманітних підходів до визначення й прояву конституційної законності в позитивному законодавстві зарубіжних країн із виокремленням спільних та відмінних властивостей процедури забезпечення конституційності законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів у судовому правозастосуванні та юрисдикційній діяльності Конституційного Суду України. За допомогою прогностичного методу дисертант сформував авторські пропозиції оптимізації судових процесів усіх юрисдикцій та розробив пропозиції єдиних підходів судів по забезпеченню конституційної законності.

Цінністю роботи є також вивчення дисертантом широкої емпіричної бази, що допомогла сформулювати науково-обґрунтовані авторські висновки.

Отже, результати дисертаційного дослідження П.О. Коломійцева, що винесені на захист, є достатньо обґрунтованими й відзначаються належним ступенем наукової новизни і практичної значущості.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Мета дисертаційного дослідження – комплексне наукове дослідження теоретичних аспектів і практичної реалізації правової категорії «конституційна законність» в діяльності судів у системі судоустрою України та Конституційного Суду України та формулювання на цій основі висновків, узагальнень, пропозицій і рекомендацій щодо перспектив впливу конституційної законності на удосконалення діяльності юрисдикційних органів – досягнута.

При цьому в достатній мірі виконані всі поставлені у дисертації завдання: розкритий стан наукових розвідок та методологію дослідження проблем конституційної законності; з'ясована природа конституційної законності як вимоги, правового режиму, методу та мети здійснення державної влади; здійснене співвідношення конституційної законності з такими правовими категоріями, як верховенство права, правопорядок, законність, законні очікування громадян тощо; розкрита правова природа конституційної законності як основу реалізації

принципу верховенства права у правозастосовній діяльності судів; встановлена роль конституційної законності в удосконаленні діяльності судів у системі судоустрою України; визначений порядок встановлення конституційного змісту норми закону під час розгляду Конституційним Судом України конституційних скарг; з'ясований вплив рішень Конституційного Суду України на формування сучасної законотворчої політики.

З огляду на викладене вище, можна зробити висновок про те, що поставлені у роботі наукові завдання виконано, а дисертант опанував необхідні для наукового ступеня доктора філософії кваліфікаційні компетенції.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Сформульовані висновки та пропозиції можуть бути використані в правотворчій діяльності (під час підготовки законодавчих і підзаконних нормативних актів для подальшого вдосконалення чинного конституційного законодавства, актів процесуального законодавства, тощо); правозастосовній діяльності (під час розгляду судових спорів судами в системі судоустрою України та конституційних скарг Конституційним Судом України); науково-дослідній діяльності (під час здійснення подальших наукових досліджень проблематики верховенства права через забезпечення конституційної законності при розгляді спорів – акт впровадження в наукову діяльність науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України від 14 квітня 2023 року № 1/5/6-799); освітньому процесі – під час викладання дисциплін «Конституційне право», спецкурсів «Актуальні проблеми судового права», «Забезпечення верховенства права у судовій діяльності» (акт впровадження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 04 квітня 2023 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація П.О. Коломійцева є цілісним, завершеним науковим дослідженням. Її зміст характеризується структурованістю, що відповідає вимогам МОН України до оформлення дисертації та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти,

наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44. Дисертація має необхідні структурні елементи: анотацію, список публікацій, зміст, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, які містять сім підрозділів, висновки, список використаних джерел (232 найменування на 28 сторінках) та 2 додатки на 6 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 222 сторінки, з яких основного тексту – 165 сторінок.

Анотація в стислій формі відображає основні тези дослідження та викладена українською та англійською мовами, доповнена переліком публікацій здобувача, у яких висвітлено основні результати дослідження. У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, охарактеризовано ступінь наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету дослідження, окреслено поставлені завдання наукового пошуку, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, описано використані методи, емпіричну базу, висвітлено наукову новизну отриманих результатів, зазначено про особистий внесок здобувача й інформацію щодо апробації матеріалів дисертації.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження конституційної законності як категорії конституційного права» висвітлено стан наукових розвідок та методологія дослідження проблем конституційної законності; розкрито сутність конституційної законності як вимоги, правового режиму, методу та мети здійснення державної влади та продемонстровано співвідношення конституційної законності з іншими правовими категоріями (верховенство права, правопорядок, законність, законні очікування громадян тощо).

Другий розділ «Реалізація конституційної законності в діяльності судів у системі судоустрою України» присвячено розкриттю сутності конституційної законності як фактору реалізації принципу верховенства права у правозастосовній діяльності судів та з'ясуванню особливостей конституційної законності в удосконаленні діяльності судів у системі судоустрою України.

У третьому розділі «Принцип конституційної законності в діяльності Конституційного Суду України» досліджуються особливостей визначення

конституційного змісту норми закону під час розгляду Конституційним Судом України конституційних скарг та вплив рішень Конституційного Суду України на формування сучасної законотворчої політики.

У Висновках сформульовано ключові для дослідження наукові узагальнення, яких П.О. Коломійцев дійшов за результатами свого дослідження.

У дисертаційній праці на основі вивчення вітчизняного й зарубіжного досвіду, практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України, а також численної практики судів адміністративної, господарської та цивільної юрисдикції запропоновано авторське бачення поняття, підстав і порядку забезпечення конституційної законності в діяльності юрисдикційних органів, що дало можливість сформулювати низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення мети дослідження.

Список використаних джерел становить 232 найменування, які повною мірою охоплюють наукові праці різного рівня, нормативні джерела та судову практику за напрямом досліджень.

Відтак, дисертація П.О. Коломійцева відповідає встановленим вимогам і є завершеною науковою працею.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертації П.О. Коломійцева на тему «Забезпечення конституційної законності в діяльності юрисдикційних органів України» можуть бути рекомендованими для використання не лише у науково-дослідній сфері, а й нормотворчій та правозастосовній діяльності, а також навчальному процесі.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження П.О. Коломійцева, яке є самостійною завершеною науковою працею і виконане на належному науково-методичному рівні, маю також відзначити існування певних дискусійних моментів, які притаманні будь-якій творчій праці такого роду.

Зокрема, більшість дискусійних аспектів у моєму баченні стосується проблем судової діяльності в частині забезпечення конституційної законності в

сучасних умовах правового регулювання.

1. Перше зауваження стосується передостаннього пункту наукової новизни. П.О. Коломійцев доводить, що сьогодні Конституційний Суд України здійснює опосередковану функцію тлумачення законів і називає це початковою стадією розроблення офіційної доктрини конституційної законності.

У цьому контексті виникає питання з приводу правозастосовної діяльності Верховного Суду, який також фактично здійснює сьогодні офіційне тлумачення законів (нормативне тлумачення). Так, відповідно до Закону № 1402-VIII, висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду, «ураховуються іншими судами під час застосування таких норм права» та «є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму прав» (ч. 6 ст. 13 Закону № 1402-VIII). Процесуальні кодекси в новій редакції містять окремий самостійний критерій – виключна правова проблема, наявність якої є підставою для передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду. У зв'язку з цим, для значення правових висновків Верховного Суду в механізмі забезпечення єдності правозастосування, існують критерії створення прецедентних рішень, у яких вирішуються виключні правові проблеми та містяться відповідні правові висновки. Прецедентними рішеннями Верховного Суду є передусім рішення в складних судових справах, у яких виявляються та розв'язуються проблеми правової невизначеності (прогалини, вакуум, надмірна абстрактність, неоднозначність правових приписів, конкуренція норм, колізії та інші правові дефекти). Особливого значення в діяльності Верховного Суду набуває перегляд судових справ, що містять виключну правову проблему, оскільки за наслідками вирішення справи з такою проблемою Велика Палата Верховного Суду формулює правову позицію щодо застосування норм матеріального права або для подолання прогалин, вирішення колізій тощо.

Тож, зважаючи на схожість у діяльності Верховного Суду та Конституційного Суду України по встановленню конституційних обрисів законів,

чи не закладається впровадженням у практичну діяльність судів конституційної законності колізії між діяльністю судів системи судоустрою та Конституційного Суду України?

2. Наступне питання стосується повноти вивчення і дослідження дисертантом зарубіжного досвіду. З огляду на нетривіальну тему дисертаційного дослідження, а також урахуваючи, що обсяг поданої до захисту дисертації цілком це дозволяв, варто було б більш детально проаналізувати досвід інших країн, підходи, які існують у реалізації досліджуваного питання.

У роботі, дисертант звертається лише до окремих прикладів законності та конституційності у позитивному законодавстві країн континентальної системи права, міжнародних стандартах судочинства та інших джерел м'якого права (с. 46-47, 81, 84 та 182 дисертації).

Однак, на жаль, в дисертації не вдалося побачити достатньо обґрунтованої авторської позиції щодо такої властивості законів як конституційна законність у правозастосовній діяльності країн загальної системи права. Особливо це стосується корисного досвіду, який би Україна могла перенести до Конституції чи запозичити до процесуальних актів. Зокрема, йдеться про те чи можна говорити про конституційну законність законів у країнах, де існують неписані, змішані чи надзвичайно лаконічні за містом конституції?

3. Протягом усього тексту роботи дисертант неодноразово використовує різноманітний категоріальний апарат, що пов'язаний із з'ясуванням змісту законів та їх застосовності під час діяльності судді, зокрема: конституціоналізм, конституційність, законність, конституційна законність, конституціоналізація, верховенство Конституції тощо. Яким чином автор співвідносить чи розмежовує ці категорії, оскільки із тексту дисертації випливає, що інколи ці правові категорії певним чином змішуються.

4. Центральна ідея роботи стосується формату судового правозастосування, коли суд застосовує норми закону, а не норми Конституції, чим фактично конституціоналізує закон (с. 24, 52 та інші дисертації). Тобто, керуючись внутрішнім переконанням, оцінкою фактичних обставин й доказів у справі, суд доходить висновку про відсутність обґрунтованих підстав для застосування норм Конституції як норм прямої дії. Питання порядку застосування норм Конституції як норм прямої дії за чинним процесуальним законодавством також неодноразово піднімалося дисертантом у роботі як взаємопов'язані процеси.

У зв'язку з цим під час захисту потребує додаткових пояснень питання щодо того, чи не закладена у сучасній редакції ч. 6 ст. 11 ГПК України, ч. 6 ст. 10 ЦПК України та ч. 6 ст. 7 КАС України певна юридична фікція з тим, щоб не було формальних приводів ототожнювати визнання акту законодавства «неконституційним», що віднесено до компетенції Конституційного Суду України, та визнання акту законодавства таким, що суперечить Конституції України, що вже є компетенцією судів? Наприклад, в рішеннях Конституційний Суд України за конституційними скаргами в мотивувальній частині нерідко зазначає «...є такими, що суперечать Конституції», а в резолютивній частині рішення КСУ використовується дієслово «не відповідають». Не беручи до уваги лексичне й граматичне значення цих слів, чи не є за своєю суттю (з урахуванням підстав, проте без урахування наслідків) вказані процеси визнання актів судами і КСУ наразі одними і тими самими?

5. Особисто мені імпонує авторський підхід щодо підстав і порядку відкриття провадження за виключними обставинами, який спирається в тому числі і на мої погляди і прогнози щодо порушень конституційного права кожного на судовий захист і рівності всіх перед законом і судом (с. 130–135 дисертації). Крім того, у продовження, слід пристати і на авторську позицію щодо дискусії з приводу темпоральної дії рішень Конституційного Суду України.

Однак, у цьому напрямі у роботі, на жаль, не вдалося побачити, яким чином саме сьогодні може суд ефективно захистити порушене право на засадах

верховенства права, якщо відсутній спеціальний механізм відшкодування шкоди, завданої прийняттям неконституційного акту, а спеціальний закон наразі відсутній. Чи не призводить це до перетворення судового захисту в умовах законодавчої турбулентності на фікцію?

Може у зв'язку з цим суди часто відмовляють у застосуванні норм Конституції України, як норм прямої дії, та виводять на рівень конституціоналізації приписи законів, застосовуючи їх (незважаючи на клопотання і аргументи сторін про потребу в застосуванні норм Основного Закону України).

Водночас, висловлені критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, оскільки більшість із них є рекомендаційними та спрямовані на поглиблення наукової дискусії під час прилюдного захисту.

Відсутність порушень академічною доброчесності. Під час вивчення як дисертації, так і наукових публікацій автора фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертація П.О. Коломійцева є самостійним комплексним дослідженням, результати якого становлять оригінальний внесок у суму знань сфери права та оприлюднені у відповідних публікаціях.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам. Дисертація «Забезпечення конституційної законності в діяльності юрисдикційних органів України», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, у якому отримано науково обґрунтовані результати, що відзначаються новизною, за своїм змістом відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, встановленим абзацом другим пункту 29 Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 зі змінами, наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» зі змінами та пунктами 5–8 Порядку присудження

